3 سنڌي ڏڻ وار

پنڊت ڪشنچند توپڏاس جيٽلي (1995ع - 1910ع) سنڌي سماج جي اُنهن ٿورن ودوانن ۾ ڪوجنيڪن مان هڪ آهي، جن قديم سنڌي زبان، سڀيتا، اتهاس ۽ سنڌي ماڻهن تي نور نچوئي رچنا ڪئي آهي. پنڊت جيٽلي سنسڪرت ساهتيہ جو ڄاڻو هوندي ڪاليداس جي 'ميگهدوت' جو سنڌيءَ ۾ انواد ڪيو هو پونا مان 'سنڌي سونهون' نالي هڪ ڪوجنتاتمڪ رسالو ڪيڍندو هئو. هيءُ ليک 'سنڌي ڏڻ وار' ڪتاب مان ڪنيل آهي.
هن ليک ۾ سنڌي ڏڻ وارن بابت دلچسپ ڄاڻ ڏنل آهي.

پڙهو، پڙهو ۽ سمجهو.

چيٽي چنڊ

سنڌي سماج ۾ چيٽي چنڊ جي مهتا وڏي آهي. وڪرم سنبت ١٠٠٧ يعني عيسوي سن ٩٥٠ ۾ سنڌين جي اِشت ديو، شري اُڏيري لال، نصرپور ۾ شري رتن راءِ لهاڻي جي گهر، ماتا ديوڪيءَ جي گرڀ مان جنم ورتو. اها سهائي ٻيج جي تٿي ۽ ٿارونءَ جو ڏينهن هو. اُڏيري لال، اُن وقت جي حاڪم مرک شاهہ جي ظلمن کان سنڌي هندو سماج جي رڪشا ڪئي. سنڌي هندو سماج ۾ شري اُڏيري لال کي ورونڻ ديوتا جو اوتار مڃيو وڃي ٿو، جنهن جي 'رگ ويد' ۾ گهڻي مهما ڪئي ويئي آهي.

ورهاڱي کان پوءِ ڀارت ۾ سنڌي هندن چيٽي چنڊ کي 'سنڌيت جو ڏينهن' ڪري ملهائڻ شروع ڪيو آهي.

اکڻ ٽيج

هيءُ ڏڻ ويساک جي سھائي ٽين تٿيءَ تي ٿئي ٿو. اکڻ ٽيج جو سنسڪرت روپ آھي 'اڪشيہ ترتيا'. 'اڪشيہ' معنيٰ جيڪو ڪڏھن نہ ٿئي، سدائين قائم رھي. تنھن ڪري اڄوڪي ڏينھن ڪيل دان ھميشھ قائم رھي ٿو. ڀڳوان پرسرام اڄوڪي ڏينھن جنم ورتو ھو، جنھن مريادا جو پالن نہ ڪندڙ مغرور ڪترين جو ٢١ دفعا سنگھار ڪيو.

چاليھو

آکاڙ جي مھيني ۾ سج جنھن ڏينھن ڪرڪ سنڪراتي ۾ اچي تنھن ڏينھن کان وٺي لال جو چاليھو شروع ڪبو آھي. چوماسو بہ ساڳئي ڏينھن کان شروع ٿئي ٿو. ھي ڏڻ سنڪراتيءَ سان لاڳاپو رکي ٿو. ڪرڪ سنڪراتيءَ کان شروع ڪيل ورت سنگھہ سنڪراتيءَ جي ڏينھن چاليھن ڏينھن پورو ڪجي ٿو. اھو لڳ ڀڳ جنماشتميءَ جي آس پاس اَچي ٿو.

گوگڙو - نانگہ پنچمي

سانوڻ جي سھائي پنجئن تي نانگہ اَڳيان کير - ڦل رکي پوڄا ڪبي آھي. نانگہ، بہ ڪال جو روپ آھي. ھن ڏڻ مان جيو ديا جي ڀاونا بہ ظاھر آھي ۽ ٻڌايل آھي تہ دشمن سان بہ ڀلائي ڪجي. ڪنھن جو مَنو نہ ٽڄي.

ٽيجڙي

سانوڻ جي اونداھي ٽيج يعني ٽين تاريخ تي ڪماريون ۽ سھاڳڻيون ٽيجڙيءَ جو ورت رکنديون آھن.

سانوڻ جي سھائي گيارس تي براھمڻ مڻ پوکيندا آھن، جيڪي ٽيجڙيءَ تائين وڏي ھٽ جيڏا سلا ٿيندا آھن. ٽيجڙيءَ ڏينھن ماڻھو اھي سلا براھمڻ جي گھران ڪٽي ايندا آھن. ورت واريون منجھند جو اھي سلا پينگھي ۾ رکي لوڏينديون آھن. سنجھا جو براھمڻ کان آکاٽي ٻڌي، چنڊ کي ارڳ ڏيئي، ورت ڇوڙينديون آھن. چنڊ کي ارڳ ڏيڻ وقت چونديون آھن :-

''ھٽ ڪرِي پير ڪرِي،

ارڳ ڏيون ڪوني چڙھي،

چندرما نکتو ڪھنبا ويس ڪري،

گوريون ڏينس کير ڪٽور پري.''

وڏي ٿڌڙي

سانوڻ جي اونداھي ڇٺ تي لولا پچائي دانگي ٺاربي آھي ۽ ستئن تي ننڍن وڏن کي ٺنڊو ھٺي ٿڌو کائبو آھي. چنڊي وقت چئبو :

'سانوڻ ۾ ستئن آئي، آئي ڪرشن پکشي،

مان سيتلا پوڄيان، پٽن پوٽن وچ ڪري،

تو در نوائي، ميري وينتي سٽيچ،

ڏيج آت - سات (ھرشت پرشت تندرست يار)

لاڪڙو، ساڪڙو، هنبسرو، ڊبسرو، نندي مائي،
وڏي مائي، لنگھي پيا پار، ستي سيتلا جي آڌار.“

مهالڪشميءَ جا سڱڙا

بدي جي سهائي ائٽن تي هيد ۾ رڱيل ست جي سورهن تندن واري ڏاڳي ۾ سورهن ڳنڍيون ڏيئي مهالڇميءَ جي آڪاڻي ٻڌي سڱڙو ٻڌبو آهي. وري اونداهي، ائٽن تي ڇوڙبو آهي.

لال لوئي

هيءُ ڏڻ اُتراڻ کان هڪ ڏينهن اڳ ٿئي ٿو. اڄ کان ڇهه هزار سال اڳ نئون سال ناهري مهيني کان شروع ٿيندو هو. جيڪو هن وقت چيٽ کان شروع ٿئي ٿو. نئون سال هميشه بهار جي مند ۾ شروع ٿيندو آهي، جنهن کي جوتش ۽ ’ڌرم شاسترن‘ ۾ ’وسنت سنپات‘ چئجي ٿو. ويدڪ زماني ۾ ان ڏينهن تي رشي - مني يڳيه - هون ڪندا هئا. هيءُ لال لوئي ڏڻ اُنهيءَ پراچين ڏڻ جي نشاني آهي.

اُتراڻ - تر موري

جوتش ۾ ’ميش‘ وغيره ٻارهن راسيون آهن، جن کي سنڪراتي چئبو آهي. سج هرهڪ سنڪراتيءَ ۾ هڪ مهينو رهي ٿو. هنن ۾ مکر راس کان وٺي متن تائين ڇهن راسين کي ’اُتراڻ‘ چئجي ٿو ۽ ڪرڪ راس کان وٺي ڌن راس تائين ڇهن راسين کي ’دڪشڻاين‘ چئبو آهي. اُتراڻ واريون ڇهه راسيون ديوتائن جو هڪ ڏينهن آهي ۽ دڪشڻاين واريون ڇهه راسيون رات آهن. جڏهن مکر راس ۾ سج پرويش ڪري ٿو، انهيءَ ڏينهن کي اُتراڻ چئجي ٿو. اُن ڏينهن ترن سان گڏ مورين جو دان خاص چيل آهي. تر ۽ موريون بلغم کي گهٽائينديون آهن، جيڪو سياري ۾ سٽين ڪاڏن ڪاٺڻ ڪري سرير ۾ وڌي ويندو آهي.

مٿي ٻڌايو ويو آهي تہ اُتراڻ واريون ڇهه راسيون ديوتائن جو ڏينهن آهي. ڌرم شاسترن انوسار جيڪو اِنسان اُتراڻ وارين راسين ۾ سرير ڇڏي ٿو، اُهو ديو لوڪ (سرڳ) ڏانهن وڃي ٿو. اهو ئي ڪارڻ آهي جو ڀيشم پتامهه ڪرڪيتر جي لڙائيءَ ۾ گھايل ٿي تيرن جي سيڄا تي تيسين پيو رهيو، جيسين اُتراڻ شروع ٿئي.

نوان لفظ

مهتا - اهميت	منو - دشمن	هرج - نقصان
سمبت - شروعات، اڇڻ	ڪنهنبا - ڪيسري رنگہ وارا	اڪشيہ - ناس نہ ٿيندڙ
دانگي - نڪر جو ٽئو	ترتيا - ٽيج	نواٽي - جهڪيس، نوڙيس
ڏيج - ڏجاءِ	اشٽ ديو - ديوتا	سنگهار - وڌ

اَڀياس

سوال.١. هيٺين سوالن مان هرهڪ جو جواب هڪ ٻن جملن ۾ لکو.

١) چاليهو ڪڏهن پورو ٿيندو آهي؟

٢) لال لوئي ڪڏهن ملهائي ويندي آهي؟

٣) ”سنڌيت جو ڏينهن“ ڪڏهن ملهايو ويندو آهي؟

۴) وڏي تڏڙيءَ جي ڪهڙي اهميت آهي؟

سوال.٢. هيٺين جا توري ۾ جواب لکو.

١) چيٽي چنڊ جو ملهايو ويچي ٿو؟

٢) اَکڻ ٽيج جو ڏڻ ڪڏهن ملهايو ويندو آهي ۽ ان ڏڻ جي ڪهڙي اهميت آهي؟

٣) اُتراڻ چاڪي ٿو چئجي؟ اُن ڏينهن تي ڇا دان ڪيو ويندو آهي؟

سوال.٣. (الف) هيٺين جا ضد لکو.

ڌرم، ڏينهن، ديوتا، جنم، ظاهر

(ب) صفتون ٺاهيو.

اَڄ، اوندهه، ديا، سماج، سال

(ٿ) وياڪرڻ موجب ڳالهائڻ جا لفظ سڃاڻو.

منهنجو، سڄ، ۾، اڄي ٿو سدائين.

پورڪ اَڀياس

١. تڪر تي عملي ڪم

لال لوئي

هيءَ ڏڻ اُتراڻ .... پراچين ڏڻ جي نشاني آهي.

(الف) چوڪنڊا پورا ڪريو. (نئين سال سان لاڳاپو رکندڙ ڳالهيون)

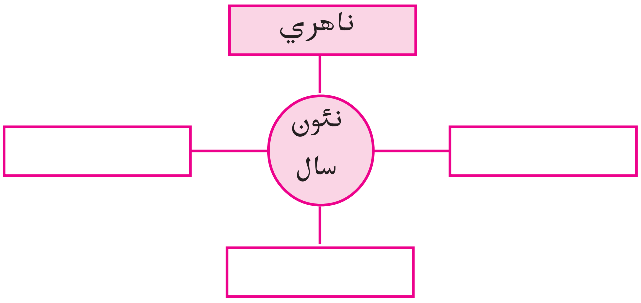

(ب) هڪ لفظ ۾ جواب ڏيو.

١) نمبر ڏيکاريندڙ لفظ.

٢) لال لوئي کان پوءِ ايندڙ ڏڻ.

٣) هن وقت نئين سال جو پهريون مهنو.

۴) پراچين زماني جي نشاني.

(ب) برئڪيٽ ۾ ڏنل هدايت موجب ڪاروائي ڪريو.

١) هيءُ ڏڻ اُتراڻ کان هڪ ڏينهن اڳ ٿئي ٿو.
(ليڪ ڏنل لفظ بدران مناسب ڏڻ سمجهي جملو وري لکو.)

٢) نئون سال هميشھ بهار جي مند ۾ شروع ٿيندو آهي.
(ليڪ ڏنل لفظ جو ضد ڪم آڻي نئون جملو ٺاهي لکو)

٣) هيءُ لال لوئي ڏڻ اُنهيءَ پراچين ڏڻ جي نشاني آهي.
(ليڪ ڏنل لفظ استعمال ڪري نئون جملو لکو)

۴) جنهن کي جوتش ۽ ڌرم شاسترن ۾ ”وسنت سنپات“ چئجي ٿو.
(ليڪ ڏنل لفظ ڇا بابت ڪم آندل آهي)

٢. پارت ۾ الڳ الڳ ذاتين جا مکيہ ڏڻ لکو.

٣. توهانجي پاڙي ۾ رهندڙ (سنڌين ڪانسواءِ) ٻئي ڪنهن ذات جي پوشاڪ، ڏڻ، ريتيون رسمون وغيره جي باري ۾ توهان کي جيڪا ڄاڻ آهي لکو.

۴. ”منهنجو وڻندڙ ڏڻ“ وشيہ تي مضمون لکو.

۵. ڪلاس ۾ سنڌي ڏڻن بابت گفتگو ڪري وڌيڪ ڄاڻ حاصل ڪريو.

٦. پنهنجي دوست يا ساهيڙيءَ کي خط لکي ڏياريءَ جي موڪلن ۾ پاڻ وٽ گهرائڻ جي نينڊ ڏيو.

سِنڌي ڪلا ۽ طعام

ڏسو، ڄاڃيو، پڙهايو.

- ماستر شاگردن کي چتر ڏيان سان ڏسڻ لاءِ چئي اُن تي گفتگو ڪرائي. هرهڪ شاگرد کي اُن بابت پڙهائڻ لاءِ همٿائي.